

Razlagalni slovarji ruskega jezika

Jurij Rojs

V zapisu sem zajel prikaz slovarjev rusko-ruskega jezika. Leksika sodobnega ruskega knjižnega jezika je podana v Razlagalnem slovarju pod uredništvom D. N. Ušakova (1934–1941), v 17-delnem slovarju Akademije znanosti Sovjetske zveze (1950–1965), v enozvezkovnem slovarju S. I. Ožegova in N. Ju. Švedove (1995).

V 18. stol. je bil najpomembnejši Slovar Akademije Rossijske v šestih delih (1789–1794). V 19. stol. je dal neizbrisen pečat ruskemu jeziku slovar V. I. Dalja: *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka* (1880–1882) Vladimirja Ivanoviča Dalja, ki je bil sicer po izobrazbi zdravnik. Večkrat je menjal poklic. Bil je mornar, vojaški zdravnik, služboval je tudi na več vodilnih mestih v carski Rusiji. Slovar je delal 47 let. V leksikografiji je ta slovar izjemnega pomena. Dalj je zbral več kot 200.000 besed. S kamelama je potoval po obširnem ruskem ozemlju in zbiral žive ruske besede. Ko se mu je ena kamela izgubila, je skoraj napravil samomor.

Prav gotovo zasluži pozornost tudi razlagalni slovar ruskega jezika v štirih knjigah, ki ga je izdala ruska Akademija znanosti (1981–1984). Imenuje se *Malen'kij akademičeskij slovar'* (kratica MAS).

V 90-ih letih so začeli v Rusiji izdajati najobširnejši rusko-ruski slovar v dvajsetih delih, ki se imenuje *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Izdaja ga Institut ruskega jezika, glavni urednik je K. S. Gorbačevič. To je druga, predelana in razširjena izdaja BAS-a.¹ Izdaja ga založba "Russkij jazyk" v Moskvi od 1991. Doslej so izšli štirje deli: I. 1991, obsega gesla črk A–B (str. 39–281); II. 1991, obsega gesla črke V (str. 7–959) in je najobsežnejši; III. del vsebuje gesla črke G (str. 7–400) in IV. 1993, ki obsega gesla črke D (str. 7–573).

V I. delu beremo na str. 4: "V slovar je zajetih več kot 120.000 besed in je razlagalno normativen z elementi historizmov. V njem je podan leksikalni fond ruskega jezika od obdobja Puškina do današnjih dni. V drugi izdaji so upoštevane normativne spremembe, ki so se dogodile v besednem zakladu ruskega jezika. Leksikalno grafična informacija je približana sodobni ravni znanstvenega vedenja o jeziku. Slovar je namenjen specialistom – jezikoslovcem, predavateljem ruskega jezika in vsem, ki jih zanima življenje besed in norma knjižnega jezika."

Čeprav so izšli le štirje deli, lahko napišemo oceno oziroma prikaz tega imenitnega dela ruskih jezikoslovcov. Prvi BAS je izšel v letih 1950–1965. Bilo ga je težko kupiti, ker je bila njegova naklada prenizka, če upoštevamo razširjenost ruskega jezika ne le v sami Sovjetski zvezi, ampak tudi drugod po svetu. Po zmagi

¹ BAS je kratica za Bol'šoj akademičeskij slovar'.

nad nemškim nacizmom in japonskim imperializmom so nastopili za ruski jezik boljši časi, bilo pa je tudi obdobje izstrelitve prvega satelita okrog Zemlje in prvega človeka v vesolje.

Pri prvem BAS-u (1) je sodelovalo kar 12 urednikov – znanih ruskih jezikoslovcev. Glavni urednik je bil dopisni član Akademije znanosti ZSSR V. I. Černyšev. Tu srečamo še imena, kot S. P. Obnorskij, V. V. Vinogradov, E. S. Istrina ... Glavni urednik v drugem BAS-u je dr. filoloških znanosti K. S. Gorbačevič, v glavnem uredništvu je še sedem članov, ki še niso sodelovali pri prvi izdaji. Nekateri od tistih so že umrli (S. P. Obnorskij, V. V. Vinogradov...).

V Uvodu k drugi izdaji beremo: "BAS je dobil široko družbeno priznanje, uporabljajo ga jezikoslovci, literarni zgodovinarji, zgodovinarji, prevajalci..." (str. 5). Na tem slovarju temelji več nacionalnih slovarjev v nekdanji ZSSR. Od prve do druge izdaje BAS-a so pretekla več kot tri desetletja. V Rusiji se je v tem času znanost zelo razvila. Potrebno je bilo kodificirati mnogo novih leksemov in frazemov. Novi slovar bo vseboval več frazemov, kot jih ima frazeološki slovar Molotkova.² Škoda je, ker niso v BAS-u II frazemi naglašeni po sestavinah, kar je naredila npr. zagrebška rusistična frazeološka šola pod vodstvom akademikinje Antice Menac in profesorja Milenka Popovića.³ Ruski jezikoslovci, uredniki druge izdaje, pojmujejo frazeologijo v širšem smislu (npr. koncepcija N. M. Šanskega⁴) v primerjavi s frazeologijo v ožjem pomenu (koncepcija A. I. Molotkova).⁵

BAS ima 22 paragrafov (Slovar slovenskega knjižnega jezika 228).⁶ V prvem obravnava aktualizacijo in dopolnitev sestave slovarja, v četrtem stilno oznako besed z vidika sodobne norme. Navaja kratice in okrajšave, ki jih ne najdemo v drugih slovarjih ruskega jezika, npr. v MAS-u.

Veliko besed se v ruščini začenja z latinskimi (vpliv zahodne kulture) in grškimi (vpliv Bizanca) prefiksi, npr. **anti-** (120 besed): **antialkogó'nyj**, **antinomčeskijskij**... in **arhi-** (27 besed): **arhieréj**, **arhitráv**... Besede so opremljene s stilnoplastnimi oznakami, ki upoštevajo preteklo in sedanjo normo – premiki so opazni, vendarle dokaj redki, npr. I.: **akrostih** in **akróstih**... Nevtralni so izrazi: **abház–abháze** – **abhazy–abhazy**. Pogovorne so npr. besede: **bespámjatnyj**, **bodrjačók**, **vjazók**. Ljudsko zastareli so izrazi: **byt'ě**, **vshódnja**, **dlinotá**... Oznaki niž. in pog. imajo besede: **al**, **áli**, **barýga**, **bodjága**, **vernják**, **gnedúha**, **dobýčlivost'**...

Časovno-frekvenčni kvalifikator in arh. imajo besede: **antik**, **ángleckij**, **graničnyj**, **gran'**, **dátel'**; **dvoebráče**, **dobróta**, **dobýtok**... Vzporedno z razlaganjem pomena besede so navedene književne ponazoritve, tako npr. ima iztočnica **ámvra**, ki je zastar., ponazoritev v citatu: ... drug fatu brosaet /Amvru s kudrej otrjasaet (Tjutčev; beseda živi tudi na zah., sev., jugu); **bivák**, **bivuák**: Vstupiv v Rumyniju, nužno spat' uže na bivakah. Segodnja spali na vozduhe v pervyj raz

² Frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka, Moskva 1967.

³ Rusko-horvatskij ili serbskij frazeologičeskij slovar', Zagreb 1979–1980.

⁴ N. M. Šanskij, Leksikologija sovremennogo ruskogo jazyka, Moskva 1972.

⁵ A. I. Molotkov, Osnovy frazeologii ruskogo jazyka, Leningrad 1977.

⁶ A. Menac i M. I. Il'jaš, Leksika i frazeologija sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka, Zagreb 1971. Slovar slovenskega knjižnega jezika I.–V. 1970–1991.

(Garš. Pis'mo E. S. Garšinoj, 13. maja 1887⁷); **vovóda**, -y. (Puškin: Pozdno nočiju iz pohoda/Vozvratilsja vovoda). Ponazoritvam besed z navedki iz ruske književnosti so dodani še podatki o tem, v katerem slovarju jih lahko najdemo, npr. **gajdúk** je že registriral Sreznevskij, Polikarpov, 1704; Slovar Akad., 1790, Gejm, 1799; Janovskij, 1803; Sokolov, 1834. Geslo **gnjaúr** ponazori slovar z L. N. Tolstojem: "On govorit: Vy nevernye, gjaury, začem svin'ju edite?" Veliko okazionalizmov srečamo v vseh štirih delih druge izdaje BAS-a (A. Solženicyn: **dáby** in **dabý**); **deklarácija** (izpoved ljubezni).

Druga izdaja BAS-a ima precejšnje število (več kot prva) pokrajinskih (rus. oblastnyh) besed, npr.: **ážno** in **ážnó**, **azjam**; **bába** (slov. pelikan), **bábka**, **bájda**, **válka**, **váluh** in **valúh** (kastriran oven), **valušók**, **varók**; **gaj**, **gajdá**, **gajnó**, **gajtán**. Zast. in pokrajinsko (obl.) je **dále**, **dektjár'**; **detóvnik**, **dežá**, **děžka**.

BAS II vsebuje veliko besed in besednih zvez – klišejev iz ljudske tvornosti. Iz jezika pravljic je stalna besedna zveza **Žili byli ded da baba...**, **baba – jaga** (**kostjanaja noga**). V slovarju je veliko krilatic, pregovorov in rekov (znanega ali neznanega avtorja), npr. **búrja v stakane vody** – gre za frazem, ki ga označuje tilda). Navajam besedne zveze, rus. slovosóčetanija, nem. die Wortverbindung) s podstavo **vodá**: **Vodoj ne rozol'ěš'**; **kak dve kapli vody (pohoži)**; **kak, búdto, slóvno v vodu gljadet' / smotret'**; **obdát'**, **okatít'** (**holódnoj**) **vodój**; **oprýsnut'**, **okatít'** idr. **živój vodój**; **sed'mája vodá na kiselé**; **byt' / hodít'** ipd. **kak v vodu opúščennyj**; **kak slóvno, búdto v vodu kánul**; **mnógo, skól'ko, nemálo** idr. **vodý utekló s teh por, s togo vrémeni**; **hot' v vodu brósit'sja...**

V drugi izdaji BAS-a je tako kot v prvi navedena frazeološka podstava s sestavinami, v besednem gnezdu pa je navodilo, katera beseda nastopa kot podstava ali sestavina: **Vílami na vodé, po vodé pisano** (podstava je naglašena, sestavine pa ne).

Opisi posameznih gesel se v prvi in drugi izdaji ne ujemajo. Izbral sem le eno geslo, ki potrjuje omenjeno trditev, tj. **abonement**, -a. V besednem gnezdu so navedene še besede **aboneméntnyj**, **abonént**, **abonéntka**, **abonéntnyj**, **abonírovat'**, **abonírovat'sja** (prva izdaja) : **abonemént**. -a, tj. samostojna iztočnica z razlago. V gnezdu omenjene besede so torej obravnavane kot samostojne iztočnice po abecednem redu: **aboneméntnyj**, **abonént**, **abonéntnyj**, **abonírovat'**, **abonírovat'sja** (druga izdaja). Ob glagolu je navedena še oznaka vida in spregatve, navedeni so tudi spol, sklon, število in sklanjatev (samostalniki pluralia tantum so navedeni v imenovalniku), podana sta tudi naglas in stilna oznaka. Naveden je tudi prenesen pomen. V slovarju so označeni tudi homonimi. Samostalniki (v im. ed.) so navedeni najprej, sledijo jim druge besedne vrste, ki so sproti razložene (seveda z navedki iz književnih del različnih ustvarjalcev ruske besede). VII. poglavje obsega rusko frazeologijo (§ 18, 19 in 20). VIII. poglavje ima npr. naslov Obnovitev ponazarjalnega gradiva, v zadnjem IX. pa so obširno navedeni leksikografski pripomočki in slovarsko gradivo: Bol'shaja Sovetskaja enciklopedija, Sovetskij enciklopedičeskij slovar', MAS, S. I. Ožegov in N. Ju. Švedova, Tolkovij slovar' rus-

⁷ Isto besedo navaja Škol'nyj slovar' ustarevših slov russkogo jazyka po proizvedenijam russkih pisatelej XVIII–XX vv., Moskva 1996 (R. P. Rogožnikova, T. S. Karskaja).

skogo jazyka, Slovar' russkih narodnyh govorov, Sreznevskij, Materialy, Dal', TSRJA Ušakova, Fasmer–Trubačev, Enciklopedičeskij slovar' russkogo jazyka.

BAS II ima natisnjen Uvod iz prve izdaje, prav na koncu pa še seznam kratic in stilno-plastnih kvalifikatorjev. Razveseljivo je spoznanje, da obravnavani slovar navaja poleg ruskih še okrajšave za slovenski, srbski in hrvaški. Uvod konča s seznamom grafičnih znakov (znak kvadrateg uporablja v dveh primerih: a) za razlago znotraj citata (pri osebnih zaimkih, psevdonimih in imenih živali) in b) za navodila o rabi imen in priimkov govoreče osebe v dramskih besedilih).

Z obravnavanim BAS-om II se bo srečal vsak, ki se resno ukvarja z ruskim jezikom. Vprašanje pa je, kdaj in ali bomo dočakali izid celega slovarja, tj. vseh 20 delov.